

NAGY EDIT

Új 'egyidejűség' felé

Párhuzamok Karinthy Frigyes Mennyei Riportja és Madách Tragédiája között

ALKALMAZOTT HUMÁNTUDOMÁNYI INTÉZET

egyidejűség, tér-idő, kommunikáció, írásbeliség, individuuum

„Ahogyan az írás áthidalja az időt, úgy hidalja át a táviró és a telefon a távolságot.”¹

Előadásommal az a céloom, hogy felvillantsam egy – még sok munkát igénylő – nagyobb tanulmány formálódó tervét. Párhuzamokat szeretnék láttatni a jól ismert klasszikus drámai költemény – Madách Imre: *Az ember Tragédiája* – és egy jól ismert irodalmár csaknem ismeretlen filozofikus regénye – Karinthy Frigyes: *Mennyei Riportja* között. Az így Madách mellé – a *poéta philosophus* mellé – helyezett Karinthyt megkísérlem irodalmár-filozófusként láttatni, előtérbe helyezem filozófus-oldalát.

Mivel a tervezett munka elvégzése még előttem áll, az elemzendő párhuzamok felvázolásával arra töreksem, hogy a két mű olyan sajátosságait ismeressem, amelyek indokolják összevetésüket, megválaszolják azt a kérdést, hogy a két mű közötti kapcsolatok feltárására miért érdemes vállalkozni.

Új 'egyidejűség'

Mit takar előadásom címében az új 'egyidejűség' kifejezés? A mottóként szereplő – Palágyi Menyhértől való – gondolat segítségével fogom megadni a választ. Sajnos, erre a mondatra Palágyi ismeretelméleti könyvének olvasásakor – 10–12 évvel ezelőtt – nem figyeltem fel, pedig az ő bölcseségével, meghatározóan tér-idő teóriájával akkor kezdtem foglalkozni. A tér-idő problematikát szem előtt tartva gyűjtöttem az információkat, hogy a magam Palágyi-képét kialakíthassam. Vajon miért kerülhette el ez a mondat a figyelmemet? Válaszlehetőségeim közül egy kiválót – és egyben önfelmentőt – találtam: e mondat jelentőségének meglátásához kellett volna még egy másik aspektusból 'kérdözve' is olvasni Palágyi munkáját, ez pedig a kommunikáció-filozófia felőli aspektus. Így Nyíri Kristóf kommunikációelmélettel, kommunikációtörténettel foglalkozó tanulmányából² ismerem meg az előadásom mottójául választott Palágyi-gondolatot. A most kutatni kezdett téma – az említett két irodalmi mű párhuzamainak feltárása – az alkotások mindkét szempont alapján való megközelítését igényli. Bizonyos értelemben mindkét mű nagy utazást ír le, s az 'utazás' célja: tudásszerzés. Vagyis kommunikációról (is) szólnak: Ádám felé titokzatos-misztikus úton – álomok segítségével – közvetíti a tudást Lucifer, Karinthy művében pedig a technika csodálatos eszközei teszik lehetővé az 'utazást', tudásszerzést – az 'ébredések'-et.

Indokolt tehát a kommunikációelmélet irányából is rálátni e művekre, ezért is választottam mottóul Palágyi mondatát. Az írás, még inkább a nyomtatott könyv megteremtette a tudás tárolásának és közvetítésének azt az eszközt, amellyel bárki számára hozzáférhetővé válik a valaha megszerzett, egyszer már rendszerezett ismeret. Így: *az írás áthidalja az időt*. A táviró, a telefon pedig – s ma már a mobiltelefon, az internet, stb. – olyan *közvetítők*, amelyek segítségével azonnal kommunikálhatunk, tőlünk bármilyen távol lévő emberekkel. Vagyis: *a táviró és a telefon* – Palágyi korában ezek az eszközök álltak rendelkezésre – *áthidalja a távolságot*, egyidejű kommunikációt tesz lehetővé, *új egyidejűséget* teremt.

Egyszerűbben is – a gyermek Karinthy Frigyes gondolatából kiindulva – megközelíthetjük az új egyidejűség kifejezést:

¹ Palágyi Menyhért (1859–1924) művéből idézi Nyíri Kristóf: *Hálózat és megismerés*. (ford.: Farkas János László) In: *A kreativitás mintázatai. Magyar tudósok, magyar intézmények a modernitás kihívásában*. Szerk.: Békés Vera, Áron Kiadó, Budapest 2004. 26.

² Uo.

„A gondolat a legnagyobb léghajó, pillanat alatt ott vagyunk, ahol akarunk, s százféleképpen tudjuk a dolgot ecsetelni.”³

Az *Utazás a Merkúrbá* című – tizenegy éves korában megírt – tudományos-fantasztikus regényében minden idők emberének örök vágyát fogalmazta meg: az azonnaliságot, mindenütt jelenvaló létezését, vagyis: a tér és az idő legyőzését – amit az ember többnyire isteni tulajdonságként kezel. Ott teremni bárhol, azonnal. Képzlet-gyorsasággal utazni, azonnal közölni a másik emberrel a mondanivalót, azonnal azt tenni, amit elképzelt. Örök emberi vágy? Igen, és Karinthy korában már rendelkezésre állt e vágy kielégíthetőségét ígérő egyre több eszköz is. A hiányzókat pedig Karinthy termékeny képzelete megteremtette. Fantasztikus novelláiban, regényeiben a szereplők használják az emberi vágyak kielégítésének minden megálmodott technikai csodáját, eszközeikkel képesek a távolság és az idő legyőzésére, képesek akár a *jövőt is a jelenbe hozni*. Bármilyen térbeli és időbeli távolság megszüntetése lehetővé válik, az azonnaliság élményével (kvázi) Istenként élhetik életüket Karinthy képzeletvilágának lakói. Olyan világba helyezi szereplőit, amelyet a mai filozófiai, szociológiai, kommunikáció-elméleti nyelven *új egyidejűség* világaként írnak le. A behálózott világ időtlenségéről, az *abszolút jelen idő koráról*, a *gyorsuló idő*⁴ következményéről, a felgyorsult tempo végeredményéről van szó. A térbeli és az időbeli távolságok megszűnése, az új egyidejűség állapota, vagyis: „Ahogyan az írás áthidalja az időt, úgy hidalja át a táviró és a telefon a távolságot.” Palágyinak az *Ismeretlen alapvetése* című könyvében olvasható mondatát korunk egyik *enciklopédistája*⁵ emelte ki tanulmányában. Karinthy is – Diderot teljesítményének csodálója – enciklopédista *vágyott lenni*, egyértelművé szerette volna tenni a fogalmakat, hogy újra megérthessék egymást az emberek. Ám Karinthy életműve a bizonyosság arra, hogy vállalkozása megvalósíthatatlan. Ezzel valószínűleg ő is tisztában volt, hiszen egyik visszatérő tétele – amelyben relativisztikus szemléletmóddal is tükröződik – így szól: *Minden másképpen van*.⁶ Tudhatta ugyan, hogy már lehetetlen a tudás teljességét összefogni, de hinni akart a ráció erejében, az emberi értelemben, így *kellősége* miatt készült a *Nagy Mű* megírására.

A *Mindentudás Egyetemén* Nyíri Kristóf – *Enciklopédikus tudás a 21. században*⁷ címmel tartott előadásában – ugyanazt fogalmazta meg, amit Karinthy teljesíthetetlen törekvése rejtett: ma nem lehet *hagyományos* módon az információk végtelen sokaságát összefogni, egységes, rendszerezett tudás-teljességet létrehozni. Ennek ellenére lehet és kell kezelni az információkat, csakohogy: másként, mint a korábbi időkben. A mai enciklopédia *virtuális* enciklopédia, számítógépek teremtette hálózatban létezik/létesül, rugalmas, sokak által teremthető, folyton alakuló, bővülő ismerettár. Karinthy Frigyes nagy álma napjainkban teljesül, bár – elhíresült *tétele* segítségével fogalmazva –, kicsit *másképpen*, mint ahogyan a tervét visszhangozó kortársai elképzelték. Nem könyvként, vagy könyvsorozatként, hanem rugalmas, virtuális tudástárként, tudáshálóként épülnek korunk enciklopédiái.

Mivel azon kommunikációtechnológiai eszközök egy része, amelyeket Karinthy műveinek szereplői 'használtak', mára valóságáá váltak, mindennapi életünk hasznos segítői lettek, akár tanulmányozni is lehet az általalakult emberi információcsereit, és persze az általalakult egyéni életvitelt, az időhöz való új emberi viszonyulást, s mindezek eredőjeként – ahogy ezt Nyíri Kristóf, a mobiltelefonia hatásmechanizmusának feltárásával foglal-

³ Karinthy Frigyes: *Utazás a Merkúrbá* című írást idézi: Levendel Júlia: *Így élt Karinthy Frigyes*. Móra Könyvkiadó, Bp. 1969. 28.

⁴ Ld. erről bővebben: Nagy Edit: *Eltűnőben az igazi – vagyis a himnmű – idő(?)* in: *Café Babel*, Irodalmi folyóirat, 2006. 52. szám, 79–91.

⁵ A Magyar Virtuális Enciklopédia létrehozását szervező, irányító Nyíri Kristóf filozófiatörténészt jelöli címkézésem.

⁶ Karinthy Frigyes egyik – 1929-ben megjelent – kötetének címe, amelyben ötvenkét vasárnapi tárcáját gyűjtötte egybe, s ezért a kötet alcíme: *Ötvenkét vasárnap*. Karinthyra jellemző, hogy ugyanaz a gondolat újra és újra előkerül más-más műfajú és eltérő témájú írásában. Egyik novellájának címeként is megtalálható: *Minden másképp van* – s ez a novella kulcsmondata is egyben. Szövegkörnyezetben: „Hetvenéves koromban megkért egy fiatalember, hogy mondanék egy nagy és bölcs aforizmat: mondanék egy egyetemes nyilatkozatot, melyben világnézetemet egybefoglalom. Ennek a fiatalembernek ezt feleltem: »Minden másképp van.« Amivel nem a szkeptikusok és kételkedők közé sorozom magam, mert a szkeptikusok csak azt mondják: nem bizonyos, hogy minden úgy van, ahogy hisszük, én pedig határozottan és meggyőződéssel mondom, bizonyos, hogy semmi sincsen úgy. Ez az egyetlen tétel, amiben fanatikusán hinni szabad, és amitől eltántorodni bolondság: minden másképp van.” In: Karinthy Frigyes: *Én és Énke*, Móra Könyvkiadó, 1981. 61.

⁷ Ld.: *Mindentudás Egyeteme* III. szemeszter, 2003. dec.

kozó tanulmányában írta: az idő megváltozott természetű⁸. Az új egyidejűséget kialakító eszközök egyike, amely talán a mindennapi életben legfontosabbá és legelterjedtebbé vált: a mobiltelefon – vagy ahogy Nyíri nevezi tanulmányában: *mobiltárs*⁹ –, a folyamatos programátrendezés eszközeként – a személyes idő¹⁰ intézményét alakította ki. Palágyi Menyhért fent idézett mondata az idő és a tér, továbbá az írásbeliség és szóbeliség dualitását¹¹ egybefűzte. A mondatot kiemelő Nyíri Kristóf a filozófiatörténet egyik lehetséges magyarázóelvét a kommunikációtechnológia fejlődésére, a kommunikáció mikéntjére, hogyanjára koncentrálna gondolta végig kutatásaiban, s jutott el ahhoz a meglátáshoz, hogy az új elektronikus kommunikáció oly mértékben átalakította a kapcsolattartás, munkavégzés, információszerzés, egyéni életszervezés viszonyait, hogy ennek következtében az időhöz való egyéni emberi viszonyulás megváltozott, másként fogalmazva: az idő természetébe változott meg, vagyis: az idő filozófiai kérdésként is újragondolandóvá vált.

Más műfajban ugyan, de az időbeliséghez és a térbeliséghez való viszonyulásunk újragondolására ösztönöz Karinthy Mennyei Riport című regénye is, amely regény sok vonatkozásban Madách Imre filozófikus drámai költeményével mutat rokonságot.

Teljességigényű nagy álmodók

A *poéta philosophus* elnevezés Madách Imrét jelöli, legalábbis így címkézte őt Babits Mihály, és persze Babits mellett még jónéhányan¹². Amennyiben ez a rangos cím egyáltalán másokra is mondható, Karinthy Frigyesre mindenképpen illik. Mi az oka annak, hogy mégsem ismert, vagy *alig ismert* erről az oldaláról? Elsősorban ő maga okolható ezért, pontosabban az őt híressé, népszerű íróvá avató *irodalmi karikatúrái*¹³ miatt nem lett irodalmár-filozófusként ismert. Ezek hatásaként olyan népszerű – író/költő(?), vagy inkább: kritikus(?), sokak szerint: parodista, humorista – *irodalmár* lett belőle, hogy később már maga is *bánta*¹⁴ az *Így írtok ti* 'elkövetését', mivel nem vették tudomásul más oldalról megmutató tehetőségét:

⁸ Nyíri Kristóf: *Idő és mobilrend*. In: *Mobiltársadalomkutatás: Paradigmák – perspektívák*. Szerk. Nyíri Kristóf, Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2007. 91.

http://www.socialscience.t-mobile.hu/dok/11_nyiri.pdf

⁹ Ld.: Nyíri Kristóf: *Mobiltárs a szélessáv sodrában*. In: http://www.hunfi.hu/nyiri/Nyiri_Mobiltars.pdf

¹⁰ Az idő természetének megváltozásáról, a személyes időről bővebben: Kristóf Nyíri: *Time and Communication*, in: F. Stadler and M. Stöltzner, eds., *Time and History / Zeit und Geschichte*, Frankfurt/M.: ontos verlag, 2006, 301–316.

¹¹ A köznapi életben is gyakran használt kifejezésnek – duális: párja, saját mása, ellentétes oldala, stb. – van a geometriai-, matematikai-, logikai-elméletekben is megfelelője. A projektív geometriában például nagyon markáns szerepe van a dualitásnak: „Az axiomatikus, absztrakt tárgyalás a projektív geometria esetében egy különleges fejleményhez, a tételek megkettőződéséhez vezet. Amennyiben ugyanis sikerül egy tételt [az] axiómákból levezetni, akkor a tétel duálisa is automatikusan bizonyítást nyer. Egy tétel duálisát pedig úgy kapjuk meg, ha a tételben szereplő valamennyi 'pont' szó helyett 'egyenes' mondunk és megfordítva, valamint felcseréljük az 'ugyanarra az egyenesre illeszkednek' és az 'ugyanazon pontban találkozhatnak' fordulatokat. A dualitás elve az axiómákban megjelenő szimmetria következménye.” In: Devlin, K.: *Matematika: A láthatatlan megjelenítése*. Typotex Kiadó, 2001. 174. old. Azért éppen a projektív geometria segítségével írtam le a dualitást, mert Palágyi Menyhért filozófiájában éppen ez az elmélet a mindenkori szimmetriaviszonyok elemzésének alapja.

¹² Köztük kiemelném Palágyi Menyhértet – Karinthy Frigyes kortársát –, aki monográfiát írt *Madách Imre élete és költészeté* címmel, a legfrissebb szakirodalomban pedig Máté Zsuzsanna adta a *Madách Imre, a poeta philosophus* címet tanulmánykötetének (Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2002).

¹³ Az *Így írtok ti* 2. kiadásához írt előszóiban ő fogalmazta meg írásai *műfaját*, mert: „a paródia, travesztia, és persziflázs elnevezések, amikkel eleinte meghatározták ilyennemű írásaimat, nem szabatosak.” In: Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1963. 7–8.

¹⁴ Így fogalmazott az *Így írtok ti* 2. kiadásának előszavában: „A magam részéről, bár lényegtelen, őszintén bevallom: jobb szeretném, ha inkább semmi nyoma nem maradna annak, hogy életem és írtam, mint annyi, hogy az »Így írtok ti« az én nevemhez fűződik – kínosan szégyellném magam, ha többet jelentene ez a könyv, akár csak a napi események történetében is, mint amennyit az én életemben jelent.” In: Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1963. 10.

„Úgy használnak engem, mint a krumplit először Európában – virágomat és gyümölcsömet (humor és vicc) tépik, a gyökérgumót (filozófiámat) eldobják.”¹⁵

Akadat persze, mind a kortársak között, mind pedig a későbbi elemzők között is, aki látta benne a filozófust. A kortárs Babits Mihály nemcsak Madách Imrét tekintette filozófus-költőnek, hanem Karinthyt is bölcselőként, gondolkodóként írta le, hiszen a *kor egyik szellemi vezetőjének* nevezte, aki a *fogalmak tisztázását* tartotta feladatának:

„Helyzete egészen kivételes, mondhatnám, csodálatos volt az irodalomban. Ő maga gondolkodónak érezhette magát, a kor egyik szellemi vezetőjének, és joggal: címszavakat írt egy nagy Enciklopédiához. A fogalmak tisztázását tartotta feladatának, eszméletét a lehetőségekre.”¹⁶

Hegedűs Géza *A magyar irodalom arcképcsarnokában* ugyancsak Karinthy bölcselő voltát emelte ki:

„Egész irodalmunkban ő a leghíresebb, legnépszerűbb, a legtöbbször olvasott, idézett, emlegetett humorista – *holott tulajdonképpen filozófus volt*. Egy izgatott, minden iránt érdeklődő filozófus, a 18. század felvilágosodásának legkövetkezetesebb és legtudatosabb utóda, a század tudományos igényű humanizmusának képviselője, ki bölcséleti életművet nem hagyott maga után, hanem kítűnő regényekben, gyönyörű novellákban [...] mulatságos humoreszkekben fejezte ki nézeteit és életfilozófiáját. A kor talán legeredetibb, legmeglepőbb témavilágú regényírója és novellistája, aki legszebb szépirodalmi műveit versekben írta meg. Egy nagy költő, a Nyugat nagyjával egyenrangú költő, aki egész életében mindössze két vékonyka kötet költeményt írt, de annál több versparódiával jellemezte író társait és az irodalomtörténetet. Ennyi talán elegendő is arra, hogy tudomásul vegyük Karinthy Frigyes szabálytalan lángelméjét.”¹⁷

„Szabálytalan lángelme”? Igen! Karinthy barátja, Kosztolányi Dezső a következő megjegyzést tette róla: „Ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni.”¹⁸

A mi korunkban pedig, Dolinszky Miklós – 2001-ben megjelentetett Karinthyról írott monográfiájában¹⁹ – Karinthy tevékenységét, életét, mint a *szóbeliség terébe kilépő, mű nélküli író* szenvedéstörténetét kísérelte meg végiggondolni, s könyvében Szókratészhez hasonlítja Karinthyt. Mint tudjuk, Szókratész nem írta le gondolatait, „csupán” beszélgetett, bábáskodott, mégis ő az *etika atyja*, az *útonlévő*, filozófus-magatartású gondolkodó. Karinthy Frigyesnek is a beszélgetés volt az élettető eleme, ám az ő szocializációjában az írásbeliség volt a meghatározó, így ő – Szókratésszel ellentétben – sokat publikált, miközben készült a *Nagy Mű* megírására.

Karinthy – amellett, hogy író, költő, *poéta philosophus* – újságíró, riporter, nagy kommunikátor, közvetítő, másként látatója, *átfordítója* mindeneknek. Nem csupán humorista, nem csupán briliáns irodalmi karikatúrák alkotója, hanem előadója is, színész, nagy játékos, *átfordítói* minőségében műfordítóként is megmutatkozik.²⁰

Karinthy Frigyes az alakuló-születő *másodlagos szóbeliség*, vagy *új szóbeliség*²¹ világában, fantáziája segítségével regényalakjait képes a kiteljesedett másodlagos szóbeliség, az *új egyidejűség*, korába álmodni, majd e közegre vonatkoztatva teszi fel az értelemkereső ember kérdését, az örök kérdést – amely kérdés Madách alapkérdése is a *Tragédiában*.

¹⁵ Karinthy Frigyes *kiadatlan naplója és levelei*. Sajtó alá rendezte: Ascher Oszkár, Nyugat Kiadó, és Irodalmi R.T. Kiadása, 153.

¹⁶ Ld: Babits Mihály *Bevezetésében* In: *Karinthy Frigyes kiadatlan naplója és levelei*. Sajtó alá rendezte: Ascher Oszkár, Nyugat Kiadó, és Irodalmi R. T. Kiadása, 11.

¹⁷ Hegedűs Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Id.: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irodtud/magyarir/html/>

¹⁸ Idézi: Levendel Júlia: *Igy élt Karinthy Frigyes*. Móra Könyvkiadó, Budapest 1969.

¹⁹ Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinthy passió*. Magvető, Budapest 2001.

²⁰ Milne *Micimackó* című írásának magyar nyelvre 'átültetője' is Karinthy.

²¹ Walter J. Ong szerint az írásbeliség korában jön létre az az új kommunikáció-technológiai eszköztár – telefon, rádió, televízió, stb. –, az *új szóbeliség* eszköztára, amely a könyvnek az információközvetítésben betöltött meghatározó szerepét visszaszorítja. Az írásbeliség kultúrájára épül a másodlagos szóbeliség kultúrája. Ong, W. J., 1982. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London–New York: Methuen.

A Tragédia-rajongó Karinthy ötlete: a duális mű

Karinthy Frigyes egyik filozofikus gondolata ösztönzött arra, hogy utána olvassak, hogyan is viszonyult Karinthy *Az ember tragédiája* című drámai költeményhez, s hogy mely művében/műveiben tapintható ki valamiféle hatása, továbbgondolása a *Tragédiának*. Ez a gondolat a *Kaleidoszkóp* című *vasárnapi tárcában* olvasható. Érdemes figyelni a kissé hosszú mondat két elemére: az egyik, a kiemelt mondatba rejtett gondolati tartalom *kaleidoszkóp-szerűsége*, ezért a címválasztás – *Kaleidoszkóp* – is zseniálisnak mondható; a másik, a *Tragédia* zárómondatának és az idézett mondat befejező részének tartalmi összecsengése. A mondat így hangzik:

„Ha Madách ma élne, *Az ember tragédiáját* nem időben írná meg, hanem térben – egy óriási szimultaneista drámában, amelynek színei a földgolyó életének egyetlen napját ábrázolnák – és kiderülne, hogy ezen az egy napon, ezerkilencszázhuszonhét július elsején Ádám és Éva, a föld különböző pontjain, különböző alakban éppen úgy eljártsszák sorsukat a gorilla embertől az eszkimóig, mint ahogy eljártszották az egymásra következő századok egymásra rakódó rétegei közt – hogy az Idő éppúgy nem segít, mint ahogy nem segít a Tér –, hiába minden, az emberen csak Isten segíthetne, ha akarna.”²²

Miért találtam a fenti idézetet alaposabban is végiggondolandónak? Az idő filozófiatörténetével foglalkozom, és éppen a 19–20. század fordulóján, a 20. század elején született tér-idő elméleteket vetettem össze PhD értekezésemben, – vagyis most akár mondhatnám: éppen Karinthy Frigyes filozófus-kortársainak időre vonatkozó elméleteivel foglalkoztam. Ahogy előadásom elején említettem, vizsgálódásaimban kiemelt helyre került Palágyi Menyhért tér-idő elmélete. A tér-idő problematikában való *érintettségem* miatt figyeltem föl Karinthy mondatára, majd a tér-idő problematika megjelenítéseit kerestem Karinthy művekben. Bizonyossággá vált előttem: Karinthy megírta azt, amit a *Kaleidoszkóp* című tárcájában említett: *Az ember tragédiáját* nem időben, hanem térben – egy óriási szimultaneista műben, nem drámában, hanem regényben, és azt látatja benne, amit Madáchcsal kapcsolatban fogalmazott meg, az általam már idézett mondatában: *hiába minden, az emberen csak Isten segíthetne, ha akarna*.

Vagyis: *nincs összhangzó értelem a világban*.

Természetesen, Karinthy nem a *Tragédia 'folytatás'*-át írta meg, hanem ő is megírta a maga *ember tragédiáját*, bár az ő műve inkább *Az individuum tragédiája* címet hordozhatná.²³ Valójában Karinthy Frigyeshez, a nagy relativistához illően: tragédia-variációkat írt, hiszen sokféleképpen látható ugyanaz a valóság. Említést teszek Karinthy néhány – könnyen tetten érhető, már a felszínes keresgélés-kutatás során összegyűjthető, különböző műfajú – próbálkozásáról, amelyekben *Tragédiához* viszonyulása kifejeződik:

Karinthy – *A jubileumra* című – Madách születésének századik évfordulójára írott esszéjéből vett néhány mondat: „Madáchnak nincs jelzője [...] s talán még csak egy van kívüle, mely így jelző nélkül úszik a társuló képzetek tengerében, önmagát idézve csak, összehasonlító értékmérő, jelző és főnév egyben – ez a szó: Dante.”²⁴ Korábban, már nagyon fiatalon megfogalmazott egy gondolatot Madáchcsal kapcsolatban, amit később is érvényesnek és fontosnak tartott: „Hűszéves koromban azt írtam fel jegyzőkönyvembe: »Ha az *Ember Tragédiájából* nem maradt volna fent más, mint az a papírlap, amire Madách feljegyezte a dráma ötleteit – ha soha meg nem írja, csak a tervet, a dráma meséjét, röviden, néhány szóban –, ez a terv, ez a vázlat elég lett volna hozzá, hogy nevét fenntartsa, s úgy emlegessék őt, mint a legnagyobb költők egyikét.«”²⁵ Fiatalkori gondolatát továbbszöve írta később: „Ezt a groteszken túlzottnak látszó meghatározását Madách jelentőségének ma is vallom.”²⁶ Egy nagyon korai – tizenhárom esztendősen a naplójába írt – feljegyzésében pedig ez áll: „Madáchot isteni ihlet szállta meg, [...] hogy olyan igazán, olyan hatalmasan tud beszélni.”²⁷

Az említett megjegyzéseken túl, Karinthy másképpen is kifejezte viszonyulását: több írásában foglalkozott a *Tragédia átvettetésével*. A *Görbe tükör* című humoreszk-kötetben találjuk egyik *Tragédia-paródiáját*, *Tizenha-*

²² Karinthy Frigyes: *Kaleidoszkóp*. In: Karinthy Frigyes: *Minden másképpen van. (Ötvenkét vasárnap)* Akkord Kiadó, 2004. 292.

²³ Karinthy művében az *értelemkeresés* szubjektuma az egyes ember, az individuum.

²⁴ Ld.: *Madách (A jubileumra)*. In: Karinthy Frigyes *Összegyűjtött Művei. Szatírák II. „Ki kérdszett?”* Akkord Kiadó, 2004. 58.

²⁵ Uo.: 58–59.

²⁶ Uo.: 59.

²⁷ Idézi Fráter Zoltán: *A Karinthy élet-mű*, Fekete Sas Kiadó, Budapest 1998. 35–36. Fráter Zoltán itt azt is megemlíti, hogy Karinthy színházba készült, a *Tragédia* színházi előadására, ezért olvasta újra akkor éppen *Az ember tragédiáját*.

*todik szín*²⁸ címmel. A másik *Tragédia* paródia – *Az emberke tragédiája*²⁹ – Ádámka, Évike, Luci Ferkó és a Jó Istenke szerepeltetésével, a *Tragédiabeli* álomszínéneknek megfelelően *álom mozival* színesítve. Karinthy – Madách műve elé görbe tükröt tartva – írásában megváltoztatta a szerző látásmódját művében: „Az emberét alapvető kérdéseit közelre hozó és felnagyító tragédia helyett – mint fordított távcsővön – a távolító és kicsinyítő travesztia nézőpontjából vesszük szemügyre az emberiség történetét.”³⁰

A folytatásról

Az eddig elmondottakból is kiderült, hogy munkámnak csupán a *bevezetés*-gondolatait tudtam elmondani. A további elemzéseimnek, terveim szerint, két vezérfonala lesz. Egyik: a már említett *téridő* szimmetriák részleteiből vizsgálata, amelyhez hozzáillesztem az álmok és az ébredések szerepeltetését a két műben, a másik pedig: az *Énné* válás problematikájának elemzése.

Befejezésként, ezen utóbbival kapcsolatban csupán nagyon röviden teszek említést. Mivel a másodlagos szóbeliség kora „az önálló én meggyengülésével jár”³¹, a közösségből markánsan kiváló egyes ember, individuális helyére, a közösségbe jól beilleszkedő ember lép.

Az enciklopédista Diderot, a *Rameau unokaöccse* című írásában, elsőik között ábrázolja, és vetteti össze az olvasóval a szilárd emberi jellemmel rendelkező, és a kialakult, rögződött erkölcsi tulajdonságok nélküli ember viszonyát a világhoz, önmagához, és másokhoz. A Karinthy-művek egyik sajátossága e téma visszatérő megjelenítése. Példa erre a következő – éppen a *Mennyei Riport*-ból való – illusztráció. A főszereplőnek – Merlin Oldtime-nak – Diderot a túlvilági kísérője. Diderot e műben Merlint Rameau-nak nevezi. Rameau-ról két megjegyzést idézek: „Semmi sem hasonlít hozzá kevésbé, mint önnön személye.”³² – olvasható a mű elején, a másik megjegyzés pedig a befejező párbeszéd mondataiból való: Rameau: „– Igaz-e, hogy én mindig ugyanaz vagyok?” Diderot: – „Sajnos igaz.”³³

Mivel a másodlagos szóbeliség kora „az önálló én meggyengülésével jár”³⁴, a közösségből markánsan kiváló ember helyére a közösségbe jól beilleszkedő ember lép. Vajon szükségszerű-e az is, hogy ezek az emberek egyre hasonlóbakká váljanak egymáshoz?

EDIT NAGY

Towards a New Simultaneity. A few dualities between Karinthy Frigyes's *Mennyei Riport* (Heavenly Report) and Madách's *Tragédia*

The wide use of new technical and communicational devices resulted that, compared to people of previous ages, our relation to spatiality and time has changed. Today's philosophers and sociologists talk about the age of a *new simultaneity*. The same problem is addressed in a different genre in the novel of Karinthy Frigyes, the *Mennyei Riport* (Heavenly Report). My lecture is an introduction to a larger project of mine, in which I plan to explore the dual space-time concept of Karinthy's mentioned work and Madách's *Az ember tragédiája* (The Tragedy of Man).

²⁸ *Görbe tükrök. Első rész. Irodalom* című fejezet: *Tizenhatodik szín* (Az ember tragédiájának újonnan felfedezett része, mely az eredeti kiadásból véletlenül kimaradt, s mely a Kepler-, és a Tower-jelenet közé volt ékelve. Madách Imre utólagos jóváhagyásával kiadjuk.) Ld: *Karinthy Frigyes Összegyűjtött Művei Humoreszkek I.* Akkord Kiadó, 2001. 59–83.

²⁹ *Az emberke tragédiája*. Madách Imre után Istenkéről, Ádámkáról és Luci Ferkóról. A versikét írta Karinthy Fricike. Hátér Kiadó, 2005. [A reprint kiadás az Új Idők Irodalmi Intézet (Signer és Wolfner) 1946-os kiadása alapján készült.]

³⁰ Fráter Zoltán: *A Karinthy életmű*, Fekete Sas Kiadó, Budapest 1998. 35–36.

³¹ Nyíri Kristóf: *A hagyomány filozófiája*. T-Twins Kiadó, 1994. 40.

³² Diderot, Denis: *Rameau unokaöccse*. (ford.: Szívós Mihály) PannonKlett Kiadó, 1997. 45.

³³ Uo. 95.

³⁴ Nyíri Kristóf: *A hagyomány filozófiája*. T-Twins Kiadó, 1994. 40.